

305.
10ft

**ISASZEGI
ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK**

305.

„Aki a múltba néz, a jövőbe lát.”
(Petőfi, 1849.)

ISASZEGI ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK

Az 1849. április 6-i isaszegi csata 125. évfordulója emlékére
kiadja az isaszegi Múzeumbarátok Köre,
1974.

Az isaszegi falumúzeum helytörténeti adattára
„Isaszegi Adattári Közlemények”

Szerkesztette:

Dr. Kovássy Zoltán és Szathmáry Zoltán

A kiadvány rajzait Takács Zoltán készítette

Az 1849. április 6-i isaszegi csata hagyományi emlékezései

Az isaszegi csata emlékműve (Radnai Béla alkotása)

SZÜLŐFÖLD-SZÜLŐFALU

„Olyan régen történt ez már: húsz év lehullt lombja fedi ezt már; ezer ember közül egy ha tudja, mi volt az a Királyerdő?

Egy erdő, melynek minden fája történetet mondó emlék. Egy erdő, telve ünnepélyes suttogással; hol a lombnak szelleme van, hol a fűszál emlékezik; hol a geszt sarjadékaiban hősök piros vére szivárog; hol a zöld moha álmokat lát s a zúgó lomb kibeszéli azokat. Az isaszegi ütközet tere az, mely tartott egyik tizenkét órától a másikig, déltől éjfélig.”

Ezekkel a meghitt mondatokkal kezdi Jókai Mór 1869-ben visszaemlékezéseit a szabadságharc egyik nagy csatájának színhelyéről, melyet csodálatosan fölhasznál és beleszó „A kőszívű ember fiai” c. regényébe, ahol aztán Baradlay Richárd huszárcapitány és Palvitz Ottó császári lovassági tiszt halálos párbajukat megvívják, ezzel csúcsondván ki ez a heroikus, emberfeletti küzdelem, amellyel a magyar és osztrák csapatok a Pestre vezető út elnyeréséért harcoltak. Hát igen, a Királyerdő! S a többi erdő, mind-mind Isaszeg körül! Az Ilka major felőli halmokat kivéve, mennyi erdő és tájanként más-más jellegzetességgel!

Észak és kelet felé sík területen végeláthatatlan fenyő- és tölgyerdők, délkeletnek (Dány irányában) magasabb dombok vannak. Délre már „igazi hegyek” állnak, nagy szakadékkal. Nyugat felé a legszebb, legromantikusabb a vidék. Itt mutatják a legmerészebb ívüket a hegyek, itt szűkül össze legjobban a Rákos patak völgye, olyannyira, hogy talán a megilletődöttségtől, talán játékból, — itt a malomnál —, a völgyszűkület előtt nem is fér el egymás mellett az országút, a vasút és a patak, hanem nagyhirtelen keresztezik egymást, majd a legnagyobb egyetértésben egymás mellett folytatják útirányukat Pest felé egészen Pécelig, ahol az országút elköszön két társától, Rákoskeresztúr után a Rákos patak is magára hagyja a vasutat, hirtelen jobbra kanyarodva eltűnik Zugló irányába.

Északnyugat felé található a halastavak.

Jól esik visszagondolni, hogy ebben a szemet-lelket gyönyörködtető környezetben tölthettem a gyermekkoromat.

A világháború után szüleimnek mindég volt egy vagy két tehene. Az iskolai elfoglaltságtól függően kora tavasztól, késő őszig hol délelőtt, hol délután voltam a tehenekkel, mint legkisebb, negyedik gyerek. A gyermekkorom nagyrészt a besnyői út és a Száritó puszta környéki erdőben töltöttem.

Ha kaptam egy kis szabad időt, nem volt nehéz érdekesen, szórakoztatóan eltöltenem. Ha fürdésre alkalmatlan idő volt vagy egyszerűen nem volt hozzá kedvem egy jó óra múlva barátaimmal már a honvédsíroknál jártunk, de a szülői háztól másfél órára elértük a Tápió forrását is.

A szülői ház a Damjanich telepen van. Az utcák, melyeken jártam a következő neveket viselték: Kossuth Lajos utca, Petőfi utca, Görgey utca, Klapka utca, Aulich utca, Bem utca stb.

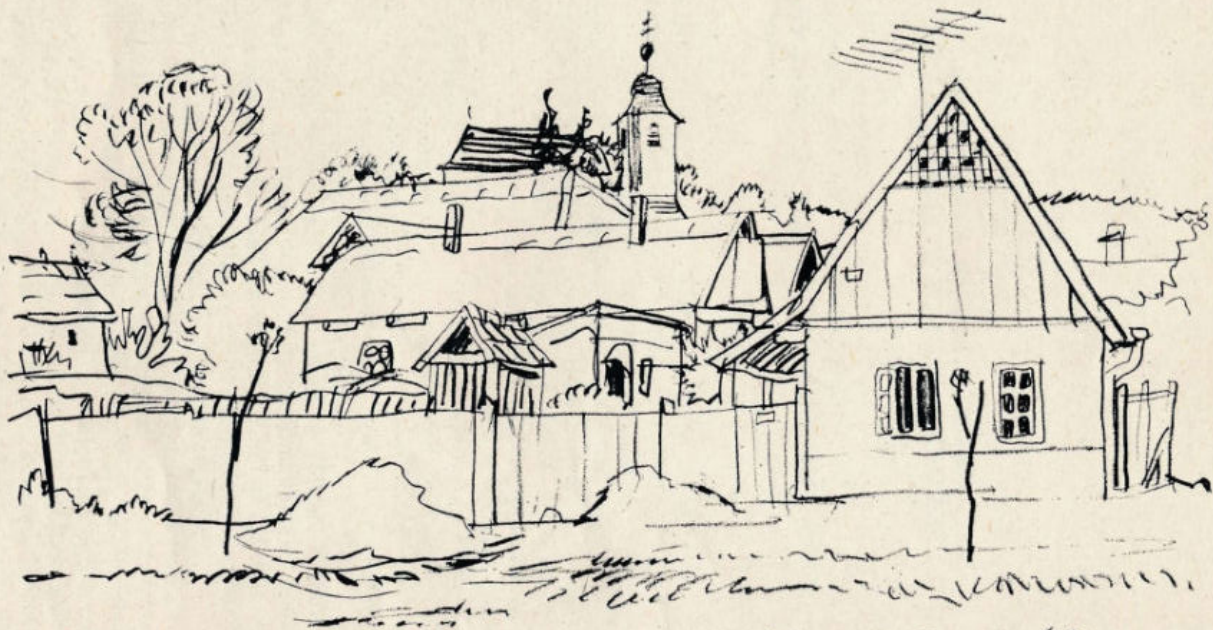
Ha igazán jót akartunk télen szánkózni, akkor a 48-as honvédszoborhoz mentünk, mely a falu közvetlen szélén álló szép, hosszulejtőjű, magas dombon áll.

Lépten-nyomon emlékek között járt-kelt az ember. Emlékek, még-hozzá olyan emlékek között, melyek a magyar nép történetének egyik legdicőségesebb fejezetére emlékeztettek.

Körülbelül ezek azok az impulzusok, melyek révén, vagy melyeknek segítségével rajzoló, festő ember lett belőlem.

Ehhez segített hozzá Tengerdy Gizella — a rajztanárom —, aki abban az időben az isaszegi gyerekeket tanította arra, miként láthatjuk szebben és szebbnek a minket körülvevő világot.

Takács Zoltán
grafikusművész

Régi házak az öregtemplom körül

Károlyi János. 17. század.

AZ ISASZEGI JOBBÁGYOK PANASZA
A GÖDÖLLŐI FŐSZOLGABÍRÓHOZ

Historia-Domus 1811-től Franciscus Agler.

Számozatlan lapok 38. oldalától 44. oldalig: 1846 évszámtól — 1848 évszám jelzésig.

Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr!

Az Isaszeghiek ügyében T. Megyei végzést a napokban olvastam, s kimondhatatlan öröömre szolgáló érzelmem, hogy a regoniális ügy mi egyszerre és ismét T. Főszolga Bíró úr tárgyalása, elintézése alá utasított. E körülmény bátorít részemre lelkiismeretem megnyugtatóására, részemről Fő Szolga Bíró hivatalos és igazságos eljárásában felvilágosítására némely jegyzetem tenni, meg győződéssemre bírói kegyes figyelmét fel kérni. Előre mondom és ismétlem nincs egyéb célom, mint hogy én, ki sem uraság sem jobbágy nem lévén a dologban független érdektelen állok, ki 1811-től fogva a helység, és uradalom kölcsönös viszonyainak fejlődését figyelemmel kísérem: meggyőződésem ki mondásával lelkiismeretemet meg nyugtassam; s így az igazság felderítésére a bírói tekintélye tőlem ki telhetőleg igazság kimondásában segítsem.

Meggyőződésim pedig ezek. Isaszeghen a Földes Uraságnak nem lévén eredetileg az Úrbér behozatala alkalmával 140 holdnál egybe, minden eke és kapa alá nem fogott gyepföld legelője volt a jobbágságnak, s ezért mondatik az úrbéri küldöttség jegyző könyvébe, irásként Isaszeghnek van tágas és elegendő legelője.

A jobbágság, mely régenten a Sz. Györgyi, Márton berki területeket is (feles) kedvező fel tételek mellett birtá s így legelővel és szántókon is bővülködött azon határ részében, mely későbbi évek alatt tárgyalatott és szerződésekben, leg újabban pedig már major-ságainak készül helyetszorítani. Mondom ezen részen legelő bőségi-ben a jobbágyok egyik másika földet tört, kölessel, lencsével, búzával és effélével azt bevetvén. Ezt látván az Uradalom előbb a fel

tört földek után, majd az egész határ rész után, melyet már szántó földekül renделе használtatni, s individualite is olyan szerződési terheket követel; s így részére a jobbágyságnak ki osztva viszont magának uradalmi táblákat képezve határ részt el szakajtott a legelőből. S ekkor már legelőnek semmi sem maradt mint a szarkabereg, mely sem nyilvántartásban sem művelési igények alá nem vonatott soha. Már most ha a szarka berek nem úrbéri passzus, valyon azon árvíz mosott árkok vagy a kopasz, kopár hegyek fognak e mondatni: hogy Isaszegh nek tágas, és elegendő legelője van?

Kevéssel aztán, hogy a földek felszántattak és a falumtól elvonattak, hogy a Szarkaberek is levágotott, mint új vágás tilalom alá vétetett. Így vonatott el a Szarkaberek a legelőtől de természetesen csak addig, míg a vágási tilalom van azon. Megjegyzésre méltó itt az, hogy míg tilalmas volt a Szarkaberek addig a pusztákon Brezina nevű rész adatott szerződési legelőül. Hogy a Szarkaberek szerződés előtt az a 1811. előtt csakugyan oly módon volt legelő: Plébániai adataimból ara hívom fel különösen, hogy 1808—9-ben (10-ben) a helység Plébánosainak ott kaszáló adatott, hízó helyett. Az nem úrbéri legelő, hanem sajátja a helységnek a szarkaberek, valyon ki magyarázza meg, miként történhetett ez? Nem hivatkozom a tanúk vallomásaira mert hiszen azok a perhez csatolván. Főszolga Bíró úr figyelmét bizonyosan kikerülni nem fogják. Hanem ara bátorkodom alázatosan kérdezni: ha szarkaberek nem legelő, hát hol van, mely ennek helyét pótolja, annak equivalence? Szabadságot veszek magamnak alázatosan kérdezni: *hol van Isaszeghi Jobbágyságnak azon legelője, mely az úrbéri oklevélben „tágasnak s elegendőnek” mondanak?* Bizonyára ha sem a martonberekí részen nem lehet legeltetni sem a szarkaberek nem urbaniális legelő, bátran el lehet mondani, hogy Isaszeghnek sem házhelyeinek, s marháinak számához sem a vidéken divatozó arányban legelője nincs.

És kérdezem minő czimen igazolya az uradalom azon körülményt, hogy Szarkaberek benne van a szerződésbe? nem igazolya semikép s nem is teheti, mert bizonyos, hogy első szerződés 1811. évben kötött, úgy, de szarkabereket a helység már azelőtt bírta, használta és szabadon rendelkezett vele, benne még Plébánosának is kaszálót rendelvén. Ami pedig a helységé volt az nem lehetett az Uradalomnak el venni a helység meg egyezése s regionális helyettesítés nélkül. Van e mutathat e az uradalom ilyen egyezést? Nem. Adatott e térítés a helységnek? Nem. Nincs tehát más magyarázata az eseménynek, hogy szarkaberek 1811.-iki szerződésbe neveztetik, nincs, hogy az 1809.—10-be vágattatván, új vágás volt tilalmaztatnia kellene. Az ok megszűnte után az okiratnak is meg kellett szünni. Itt a bökkenő, hogy meg nem szűnt. Azonban nem nagy fejtörés kell

hozzá, hogy azt is meg magyarázzuk. Ennek egyszerűen okai egy része fő részeik változásai, más részt a nép tudatlansága. Mi a tiszteket illeti, későbbiek nem mondván mi okból jutott szarkaberek a szerződésbe, világos, hogy mint hogy benne találták, ara meg is tartassák. Én a nem tudásra épitem meg győződésemet mert különben ha tudták, hogy csak vágási tilalom következtében volt a szerződésben, mégis benne tartották a vágási tilalom idejének múlása után is? akkor bizonyonnyal gyanúsítással kellene élnem, hogy becsapási volt szándékok.

Illyen papi jelemennél fogva nem említvén fel, azt hiszem, hogy a tisztek nem tudták a körülmények magyarázatát. Bizony meg vagyok győződve ha azon fő tiszt élne kinek idejében az 1811. évi első szerződés készüle s ha a jobbágyság nem akarná meg újítani a szerződést: a szarkaberek mint úrbéri illetőséget, most minden perpatvar nélkül bocsátaná ki a jobbágyságnak.

Más részről mint megjegyezni bátorkodám a jobbágyság tudatlansága is volt ok, miért hogy úrbéri illetősége szerződésbe juttatott és benne tartatott. Hiszen közönségesen tudjuk a nép mennyire nem ismeri jogait, mennyire járatlan azon óvatosság körül, mely a jogok fent tartásánál oly nagyon lényeges és elkerülhetetlen. A jobbágyság nem írás tudó a szerződéseket nem vizsgálhatta meg annál kevésbé, mert sem diákul, sem magyarul nem tud.

Az új szerződések kötése után, ha azt mondták nekik: minden a jobbágyság birtokában marad ami kézen volt, csak hogy a terhek ennyivel, meg ennyivel nagyobbak lesznek, csak a fentieket mérlegelte, az iránt, hogy birtokának címeri változtak e? sem figyelmeztette, sem nyugtalanítva nem volt. T. Fő Bíró Úr! Íme ezek, s ilyenek lévén meggyőződéseim, kérve vagyok kijelenteni, ha Bíró volnék, leg jobb lelki ismeretemmél percig sem kétkednék a jobbágyságot vissza helyeztetni tulajdonába. Szabadjon még ki fejtenem annak magyarázatát is, hogy mennyire káros a jobbágyságnak a földes uraság követelése szarkaberek iránt.

Most, hogy e váltságos perlekedés alatt a jobbágyság legelő nélkül van, kényszerült mindjárt a tavasz meg nyílásával, mielőtt a nagy szárazság beállott Pécelen bérelni legelőt, hogy marhája éhen ne veszen.

E haszonbér 1000 forint körül terheli a szegény népet nem is számítva az iszonyú idő veszteségeit, amit szenvednie kell marhájának idegen karánba hajtogatásával. És a jobbágyságnak mind a mellett, hogy 1000 forint 5-ös kamatával számított tőkét 20.000 frt.-t. elkeltett veszteni úrbéri illetőségéből, még is úgy kell viselni a közadókat az úrbéri szolgáltatásokat, mint ha a község népének joga semmi csorbát sem szenvedett volna.

Ez bár súlyos helyzet az által még növekszik, hogy a jobbágyság kényszerül marhájait, nehéz munka idejének legnagyobb részén eladni, mert itthon legelője nincs, már pénze se elegendő, bérelni nincs ereje. Így megy elébe egy derék eddig virágzó helység a legszomorúbb s leg fenyegetőbb pesszimizmusnak.

De mind ezek után beszélnem sem kell vala, miután mind ezt T. Fő Bíró Úrnak ítélete is így tartja: arra méltóztassék azt bírói ítéletben nyilvánítani: hogy a fennforgó ügy reptonionalis úton csak azért nem intéztetik el: mert bonyodalmai régiek: mert a szarkaberek már több évek óta szerződési terhek mellett bár szerződés mellett is vitatott, s így mint úrbéri birtok csak úrbéri per útján követelhető vissza.

De T. Fő Bíró úr! ez már csak formális viszony, úgy annyira, hogy törvény cik erre nem lévén, ez iránt nem is nyilatkozhatok. De méltó e, hogy pusztá formalitásért egy szegény jobbágy község ne létezzék az úrbéri per hosszadalmas útjának? hogy addig nélkülözni kényszeríttessék legelőjét és marháját veszni látni? s mind ezt akkor mikor, midőn ha a Fő Bíró úr kedvező ítéletével reponálná a helységet, az uradalom kényszerülne kezdeni az úrbéri pert...

... mertha az uradalom lesz az úrbéri perben a felperes az ügynek eldülése nem fog évekig húzódni.

A következő sűrűn írt oldalon a gondolatok sokaságát közli még a főszolgabíróval a plébános, majd így fejezi be:

Mind ezekért és indokaimnál fogva kérem tisztelettel s lelkiismeretességesen a T. Fő Bíró urat méltóztassék a helységet Szarkaberkí birtokába mint tulajdonába visszahelyeztetni: Keltt Issaszeghen. (1846.)

Lejegyezte Szathmáry Zoltán, 1974. január 5.

*Rözya Sándor
négyesövű piszkolya*

ISASZEG ÖREGJEINEK VISSZAEMLÉKEZÉSEI A CSATÁRÓL

Az 1849. április 6-i isaszegi ütközetben az ország legkülönbözőbb részéről származó fiatalok vettek részt lelkesülten, kivívni a magyar nép szabadságát. Mind az egyének, mind a sereg megnyerte az isaszegi lakosság rokonszenvét. Hittek és bíztak ők is a győzelemben. Nem csoda, ha a szájhagyomány megőrizte — és szeretettel — az akkori eseményeket, a honvédek hősiségét. Ne vesszenek hát a feledés homályába ezek a történetek!

Az apáról fiúra, anyáról a lányra maradt emlékezések egy részét — további megőrzésül a jövő generáció számára — ezért jegyeztük ide. Eredeti feljegyzések felhasználásával összeállította:

Szathmáry Zoltán

Hollóid-átilla

1. FELDERÍTŐ HONVÉD EGYES JÁRÓR

Bucsuházi Béni honvéd, Komárom szülötte a csata előtt, délelőtt, felderítő egyes járórként küldetett a Damjanich-sereg szentgyörgypusztai álláshelyéről, hogy haladjon Isaszeg felé. Amint a Királyerdő mártonberki területéről széttekint Isaszeg felé látja, hogy távolról, vágatva három lovas halad. A lombját bontogatni kezdő galagonyabokorba húzódott. A lovasok a bokor előtti úton közeledtek, s már megállapíthatta, hogy osztrák lovas tisztek. Nagy izgatottság és forróság lepte el a testét, verítékes lett a homloka. Önkéntelenül, betöltött puskáját a hóna alá szorítja. Merész elhatározás villant át az agyán, az első osztrák tiszt már a bokor előtt! Rásüti fegyverét, lövése talált! Az osztrák a lováról a földre hanyatlott. A ló ijedtében világgá szaladt. De nem oszlott még el a füstfelhő sem, máris a bokor előtt a másik osztrák. Töltésre nincs idő, megmarkolja hát a puskacsövét és tusájával — ahogy csak az erejéből bírta — vágta fejbe a másik osztrák tisztet. Az is lefordult a lováról. Node volt is mitől! Béni puskája is kettétört a rettentő ütéstől. Az osztrák meg — ahogy markolta volna kétségbeesetten a gyeplőt, a szíjazat beleakadt a bokor ágaiba, s így a ló nem tudott tovább menni. Honvédünk az ütés után jóformán még a kezét sem eresztette le — irgalmatlan szagatás állt a térdébe. Rálőtt a harmadik osztrák, és éppen a térdkalácsát találta el. Béni a fájdalomtól összeszorította a fogait. Tudta, hogy a tiszt is csak egyet lőhet egyszerre — időt nem adhat neki az újratöltésre. Nekirohant, és két kezével rángatta le lábainál fogva a nyeregből. Ahogy csak tudta, martatépázta. De a tiszt sem hagyta magát! Folyton a kardját markolásza, minden áron használni akarta. Honvédünknek azonban sikerült kirántani, de mindjárt el is dobta. Már annyira egymásba voltak gabalyodva — használni úgysem lehetett. A gyepen viaskodtak, egymást öklözték. A puska lövés zajára, meg a lónyerítésre, a közelben állataikat legeltető négy isaszegi legény sietett oda. Látták a helyzetet, ők is segítettek. Béni nadrágszíjával és a ló kantárjával

val az osztrák tisztet összekötötték, majd hanyatfekve feltették a lóra. Bucsuházi Béni pedig a két lóval, a tiszttel, no meg térde nyilamló fájásaival, sántítva, de szerencsésen megérkezett Szentgyörgypusztára. Jelentette, hogy feladatát teljesítette. Hősiessége csodálatot váltott ki. Még Damjanich is maga elé hívatta, a sereg előtt nyilvánosan megdicsérte, és tizedessé léptette elő. Ennek őrsi emlékéét az az emléklap, amely az isaszegi múzeum tulajdonában van: „Az 1848—49. dicső szabadságharcunkban Bucsuházi Béni mint honvéd tizedes harcolt a hazáért.” (A kép alsó részén nyomtatással: „Honvéd emléklap. Kiadja az 1848—49. szabadságharci emlékek gyűjteménye Budapesten.”)

Ezen történetet a szabadságharc Kákics községbeli volt honvédei is így mondták el községükben. Az 1972-ben ott járt ifj. Bezák János kertészeti főiskolai hallgató mikor említette, hogy ő isaszegi, a lakosság mondta el az ütközetre való emlékezésül. Az emléklapot a Komáromban élő Bucsuházi Béni unokái adományozták az isaszegi csata 100 éves évfordulója alkalmából — Isaszegre helyezett református lelkészük útján — a megalakítandó múzeum részére. Az emléklap a múzeum állandó kiállításán megtekinthető.

A ma még élő nyolcvan esztendős Ecséri Pál, de többen is egyezően mondták el, hogy isaszegi legények: Ecséri Máté, Paróczai Sándor,

Bakácskő

Turai Mihály, Eckumberger Flóri segítettek az egyedül dulakodó sebesült honvédnek. Ők fogták el és zabolázták meg az ijedtükben viháncolni kezdő lovakat. Ők mosták le a maguknál levő ivóvízzel a honvéd alvadttal borított lábát és bakancsát. Ecseri Máté széttepte saját ingét, azzal kötötték be a sebet. Még a nevét is megkérdezték a honvédnek, otthon fel is írták, azt is, hogy komáromi. Két legény elkísérte az erdőn keresztül a Szentgyörgyig sántító-bicegő honvédet.

A csata százéves évfordulója ünnepségei keretében történelmi kiállítást rendeztek a Damjanich János Általános Iskola két egybenyitható termében. (Múzeum még nem volt.) A kiállításon bemutaták a színes történelmi ábrákkal övezett Bucsuházi-féle okmányt is, melyet a helytörténeti kutató ismertetett a kiállítást megtekintő honvéd főtisztek csoportjával. Bucsuházi Béni bravúros cselekedete néhányukban kétséget keltett, úgy, hogy parázs vita keletkezett emiatt. Végül is az az egyöntetű megállapodás született, hogy az 1848—49-i szabadságharc honvédei nemcsak bátorságukkal tünnek ki, hanem helyzetfelismerésükkel, elhatározó, gyors cselekvőképességükkel is. Mindezt csak fokozta ösztönösen izzó hazaszeretetük. Bucsuházi Béni esete is egyike azoknak az apró hőstetteknek, melyek győzelmet eredményeztek a magyar honvédeknek Isaszegnél. Példa ő is, ahogy példa és haladó hagyományunk nemcsak az isaszegi ütközet, de az egész 48—49-i szabadságharc hősiessége.

2. HONVÉDSÉGI FELDERÍTŐ JÁRÓR

1849. nagypénteki napja déltájban a dányi útnak az Isaszegről kiérő kanyarjával szemben, ahol a földesúr kovácsműhelye és továbbutazásokhoz a lovakat váltó pihentető hosszúistállója volt, a kertek alól a Wizner ház udvarába, a feltűzött szuronyos puskájukkal kezükben, két gyaloghonvéd érkezett. Barátságosan köszöntek és az osztrákok felől érdeklődtek. Alig győzték a sok panaszt hallani a férfiak elhajtásáról, a kamrák kirablásáról. Nagy sikongatás, gye-reksírás az utcán, a közeli házból, Farkas bíróéktól (ott is csak az asszonyok és a gyerekek voltak otthon). Hát két osztrák katona gurít két fahordó zsírt az udvarból. A Gyuri gyerek megfogta az egyik osztrák katona karját, kérlelte ne gurítsa el a hordót, erre a másik osztrák katona úgy vágta a gyerek tomporára puskája tusáját, hogy az rögtön leroskadt, eltört a lába. Nagy hirtelen a két magyar honvéd ott-termett az osztrák katonák háta mögött és oldalukat szuronyaikkal böködve kényszerítették őket, hogy visszagurítsák a hordókat. Az osztrák katonák fegyvereit magukhoz véve, és maguk előtt hajtva az osztrákokat gyorsított menetben távoztak a kertek alatt Szentgyörgypuszta felé. Villámként terjedt el a hír a községben, örömben a könny is kicsordult az emberek szeméből, suttogva újságolták egymásnak, hogy a közelben vannak a honvédek.

*

Néhai Klincsek Istvánné (mellékeve: Kossútka), volt Klapka utcai lakos, a lakosság drága Kata nénije, a fonó-estéken a helytörténelem kifogyhatatlan regélője elmondásából, 1930.

3. A HONVÉDSÉG ISASZEGI TRÉNKATONÁJA

Bredár Jakab honvéd trénkatona azt a parancsot kapta április 6-án délelőtt, hogy hajtson kocsijával Máriabesnyőre és onnan lőszerszállítmányt hozzon. Amint halad az erdőn, közrefogták a felderítő osztrák járőrök és Isaszegre kísérték a dányi úton volt botosispán házához, ahol az osztrákoknak egy részlegparancsnokságuk, és lőszer- és élelmezési raktáruk volt. Bredárt nagy vallatás és igazoltatás alá vették. Le sem tagadhatta, hogy isaszegi, és hogy tudott németül is, gyorsan ment a kihallgatás. A németek arról faggatták, hogy miért lett küldve Besenyőre, mire ő azt mondta, hogy ötöt nem küldték, ő megszökött és köszöni, hogy hazahozták. Bredár ezen válasza nagyon megnyugtatta a németeket ezért azonnal úgy intézkedtek, hogy kocsiját megrakták élelmiszerral és lőszerrel, vigye a németeknek a Paphegyre! Éppen megrakták kocsiját, amikor a németek részére 3 hordó bor érkezett, amit aztán a borospincébe eresztettek le. Bredár is segédkezett. Az osztrákok nagyon örvendtek a bornak, hát kóstolgatni kezdték a pincében. Honvédünk sietve kivezette a lovakat az udvarból, kocsira ült, és lehajtott Dány irányába. De hogy forgalmasnak találta az utat, a hajlatnál letért a sápi útra és azon haladt nagy igyekvéssel. Majd rátérve ismét a dányi útra, szerencsésen megérkezett Szentgyörgypusztára. Éppen akkor, amikor a magyar sereg már menetre készülődött — Isaszeg felé.

Ahogy az osztrákok észrevették a szökést, nagy egzekuciót tartottak a községben. Házról házra jártak, hogy hol van Isaszegen a „halupája” (lakása!) mert azonmód, rögtön felgyűjtják. De senki sem árulta el.

*

Bredár Jakab 1824-ben született és 94 éves korában, 1915-ben augusztusban temették el Isaszegen. Életében unokái ha kérdezték, ki volt az édesapja, azt felelte: az ő édesapja *Kossuth Lajos* volt,

csak egy kicsit is elkéstem a munkából, az uraság deresre húzatott és megbotoztatott — mesélte, azért jelentkeztem honvédnek 1848-ban, hogy rátok ne ez a sors várjon! Tudott németül is meg tótul is beszélni, de azért ha kérdezték unokái, hogy milyen nemzetiségű, mindig azt mondta, hogy *ő magyar és magyarnak született*. Többször elmondta, hogy 1849. októberében oroszok jártak Isaszegen. Az orosz katonák azt beszélték, hogy az osztrákok nagyon félték a magyaroktól, mert ha a magyar katonát hatszor vágták is le, utána *mért az mentette meg a sok derestől és a botozásoktól*. Azelőtt, ha *na félre néztek, mégis leütötte őket*. Életében valahányszor a Paphegy mellett ment el, elgondolkozva állt meg. Kérdezték tőle, mért szokott ott mindig megállni? Elmondta, hogy mindig előtte rémlik a borzadály; *rémséges halmazokban a Paphegy mindkét oldalán elhalt osztrák katonák, az ingoványból kiálló trénszekerek, odaveszett lovak és rengeteg osztrák katona egymáson szerteszét*. Az öreg honvéd legkedvesebb unokája a ma is élő Balatoni István Rákóczi úti lakos, nagy hűséggel, szeretettel emlékezik nagyapjára és örzi tovább róla az emlékezést.

4. HARCOK HELYEI ISASZEGEN 1849. ÁPRILIS 6-ÁN

Szentgyörgypusztá

Damjanich János tábornok seregeivel gyorsított menetben, délelőtti folyamán az akkori hatalmas gazdasági épületeivel jelentős gazdálkodási centrumnak számító major közelébe érkezett. Öt század osztrák gyalogság táborozott itt, kiknek heves ellenállását megtörték, így a terület a honvédség számára az előremenetel néhány órára tájékoztató és felderítési feladatok ellátására szolgálhatott. Damjanich itt értesült, hogy a *Katonapallagon* a mai honvédsírok környékén — a többszörös túlerővel Klapka tábornok felvette a harcot. A harc során — a bekerítés veszélyét elkerülendő — visszavonulást rendelt el. Az osztrák sereg nem követte őket, *Isaszegre* összehajtották. Damjanich azonnal kapcsolatot létesített Klapkával. A visszavonulásra induló sereget leállította, majd új rendbe sorakoztatta. A honvéd vezérkar ekkor határozta el, hogy Isaszegen megütközik az osztrákokkal.

A földesúr hatalmas ménésének csikósai — számszerint ötvenen — elhatározták, hogy részt vesznek a csatában. Csonkás János (a későbbi tehénpásztor, akinek nevezetessége volt, hogy embert és állatot gyógyítani tudott) két társával Damjanich tábornok elé állt és jelentette elhatározásukat. Kérte, adasson a tábornok úr nekik kardot, mert ahogy a karikást tudják forgatni, hát a kardot is megforgatják az ellenségben. Elmondta, hogy ismerik ők a területnek minden zegét-zugát, ismerik az osztrák állásokat, engedje csak utánuk a honvédséget, ők észrevétlenül az osztrák sereg mögé vezetik. Damjanich, aki nagyon mogorva ember volt, most elmosolyodva mondta: Mít akartok ti? Gatyában vezetni a honvédeket? No, pattanjatok a lovatokra mutassátok meg, hogy merre vezetnétek a honvédeket! Félórába alig telt, oda-vissza bejárták a terepet, a *Katonapallag* völgyein a *Buda utca* végéig. Damjanich megveregette Csonkás vál-

lát. „Jól van fiaim, két órára menetkészen legyetek, kaptok kardot és felszerelést. Utánatok mennek majd a gyalogosok és lovasok.”

Az osztrák tisztek éppen ünnepi ebédhez gyülekeztek a plébánia kertjében, fehér abroszokkal, ezüst étkezészetekkel díszített asztalokhoz, amikor fél háromkor pontosan, a Buda utca végén, a patakparton levő befűtött 12 cserépegető kemence áttüzesedett falát a honvéd-utászok csákányaikkal bontani kezdték. Ezzel tömték el a Rákos patakot, hogy átkelhessenek a honvédek. Jöttek is a magyar fiúk, mint a fergeteg és az egész területet, a Papphegyet is ellepték. Az öreg templom körül is felharsantak a honvédek kürtjei. Az osztrák tisztek „Jezsus Ungarn”, „Jezsus Görgei” kiáltásokkal, hanyattéhomlok rémülten menekültek. Rettenetes zürzavar keletkezett. Egymást gázolták szinte, és sorra döntötték fel a pecsenyés kondérokat. A Buda utcától a mai Kossuth Lajos utca végéig húzódott a csata. Ember ember ellen folyt az öldöklés, óriás területen. Az öreg isaszegiek elmondása szerint a Rákos patak vize még másnap is rózsaszín volt a kiomló vértől.

A magyarok karéjba fogták az osztrák sereget. Hullámzó és változó volt a harci helyzet, de egy idő után a honvédek feltartóztathatatlannak bizonyultak. Kossuth szerint Görgey is az első sorokban, közlegényként, mint az oroszlan, kivont karddal, és nagy elszántsággal aprította az ellenséget. Napnyugtára csendesedett a csata, de fel-fellángolt még, és esti 9 óra felé járt az idő, mikor végképp elcsendesedett.

Még fenn volt a nap az égen, mikor a plébániakert szomszédságában levő Kubisik házhoz érkezett Horváth Mihály kíséretében Kossuth Lajos. A szalmatető leégett, még füstöltek a gerendák. Egyedül állt a ház előtt az öreg, sánta Kubisik Máté. Levett kalappal köszöntötte Kossuthot, aki beszédbe elegyedett vele. Kubisik meghajolva, nagy tisztelettel invitálta Kossuthot és Horváth Mihályt az udvarba. Elmondta nekik az osztrák tisztek lakomáját és mutatta a pecsenyével telt kondért. A porciós kanalat is belemerítette, kínálgatta Kossuthékat, de azok csak elköszöntek, és tovább mentek.

Szentgyörgypusztán 52 fejfát állítottak a honvédeknek. Az 1921. esztendőre ezek a fejfák mind elkorhadtak, csak a sírok dombjai látszottak még itt-ott. Ekkor történt, hogy Kerepesről négy ökorvontatásával tengelyen szállítottak volna — a Koronauradalom gödöllői kasznársága rendelkezésére — a dányi templom elé egy négy méter hosszú betonkeresztet. A vontatók az állatok rövid pihentetésére megálltak a sírhantok melletti kocsúton. Mogyorós Ferenc, az uradalom tanyai tanítója és Kis Józsi bácsi, akinek az üknagyapja öregapja is már ott szolgálta a Grassalkovicsokat, egyet akaró gondolattal szóltak: Nézzétek emberek jel nélkül állanak már az 1849-es

honvédsírok! Itt van ez a betonkereszt, az uradalom majd kárpótolja mással a dányi templomot! A sors is így akarja, hogy itt maradjon emlékeztetőnek! Jelentjük Gödöllőre, hogy nem bírják tovább az ökrök, leroskadtak. — No, lelkesült a tanya népe. A legnagyobb sírhantnál leástak egy mély gödröt, beléhelyezték a keresztet. De megjött Gödöllőről az utasítás, hogy fogjanak még két ökröt a kereszt elé. Összenéztek az emberek, és ismét jelentették; hat ökr se bírja. Jött hát az ukáz; hogy lehetnek ennyire elmaradottak, hát fogjanak az oldalára jobbról, balról is, és újra két ökröt eléje! Megy a futár: sehogyse megy a tengely, mert a kereszt lesüllyedt már. Erre a kasznárság kiküldi építész mérnökét a műszaki tanácsok megadására. Az meg történetesen éppen Mogyorós István volt, a tanítónak édes öccse. A tanító elmondta; Nézd öcsém, itt vannak ezek a jeltelessé vált sírhantok. Sohase lesz itt emlékeztető, ha innen ezt a betonkeresztet elviszitek. Hagyd csak te is itten! Megírta a mérnök a jelentést: Sokkal nagyobb kár éri az uradalmat, ha az igavonó állatokkal tovább kísérleteznek és erőltetik azokat, mint amennyit a betonkereszt érhet. Egyben javaslatot tett a dányi templom értékesebb támogatására. Így áll ott a mai napig is, elkorhadt fejfák helyett ez a betonból készült emlékeztető, a Grassalkovicsok építette magtár mellett, a jelentőségéből ma már sokat veszített szentgyörgypusztai majorbán.

Az 1849-es isaszegi csata emlék

A régen *Zsidóhegynek* nevezett részen a csata egyik fontos színterén, az osztrákok 30 ágyújukat állították fel a magyarok fogadására. Ezt a 30 ágyút a honvéd gyalogság szuronyrohama eltakarította, aztán a terület a magyar tüzereknek álláshelyévé lett. Ide állították a csata emlékművét, amelyet 1901. szeptember 8-án, országos ünnepség keretében avattak fel. A szobor Radnay Béla szobrászművész sósokúti kőből faragott alkotása, korabeli öltözetben menetelő zászlótartót ábrázol. A szobor felállítását egy Isaszeg lakosságából alakult emlékköbizottságban 1888. augusztusában határozták el. Fővédnöknek: egy a Kőszívű ember fiai c. regényben leírt 48-as hőst, (Baradlay huszárcapitány alakjáról van szó) Tisza Lászlót, az Országos Honvédegyelet elnökét kérték fel.

A szobor felavatásán küldöttség közt Budapest székesfőváros főpolgármestere, az isaszegi születésű Ripka Ferenc személyesen helyezte el a főváros embermagasságú, nagy koszorúját. A budapesti egyetemi ifjúság fáklyás felvonulást tartott. Több ezer főnyi volt az ország legtávolabbi részéből érkező kegyeletet nyilvánító; körös-körül koszorúhalmaz borította a szobrot. A szoborhoz közeli, egykori Végh József-féle táblabíró házban nyaranta Isaszegen tar-

tózkodó özv. Damjanich Jánosné a szobrot oltárjának nevezte. Minden reggel korán (utoljára még 80 éves korában is két botjára támoszkodva) imádkozni járt oda. A szobor talapzata alatt kriptát létesítettek, hiszen a község belterületén több helyen akkor még sírhalmok voltak korhadó fejfákkal. Ezeket felszedték, a csontokat is, majd idehelyezték mindet. A szobor alatt lett végleges nyughelyük. A szobrot a második világháború Isaszegen zajlott front- és harci cselekményei, az aknák becsapódásai súlyosan megrongálták, de a község lakossága közadakozásból felújította.

Első sebkötözőhely

Az Isaszegről — Tápiósápra vezető földút mentén, ahogy beérünk a katonapallagi völgykatlanba (a volt Légrádi erdészház területe) ponyvasátrak alatt működött a sebkötözőhely. Nagy szükség volt rá itt, mert a locsodi tanyák és a péceli Sukoró útjain gyorsan pergő, ádáz volt a küzdelem. Mindkét seregből maradtak a helyszínen az erdőrengetegben és a szakadékokban eszméletlenségig sebesültek. Itt volt a gyűjtőhelyük, itt mosták le sebeiket az itt levő gémeskút és a nagy itatóvályú vizével. A magyar sebesültek, akik között olyanok is voltak, akiknek másodszer kötötték be a sebét, a segélynyújtás után ismét a seregbe álltak.

Honvédsírok a Katonapallagon

Ezen a területen ütközött meg Klapka serege először az ott letáborozott osztrák sereggel. A közeli Zsidóhegyig húzódtak el. A többszörös osztrák túlerő hevesen állt ellen és támadása következtében a magyar sereg megingott. A terület ádáz küzdelem színterévé vált, amelyben részt vett az előző napok győztes tápióbitskei csatájában magát kitüntetett lengyel légió egy részlege is. Klapka visszavonulást rendelt el a magyar sereg számára, így tértek ki az osztrák túlerő elől. Az osztrákok nem merték üldözőbe venni a magyar sereget. A mai honvédsírok alatti területet: „Két katona sírjának” nevezték el az isaszegiek, mert ide temettek el egy csatában kidőlt, ma már ismeretlen nevű lengyel kapitányt és egy magyar vezénylő huszár-főtisztet, Harsányi Bálintot. Az, aki Galiciából a Lenkey huszárokat hozta haza. Midőn Harsányi huszárezredét az osztrák lovasság ellen rohamra vezette, lova túl gyors iramban ért az ellenség elé, aholis egymagában hősi hadakozásba kezdett. Hét lövést adott rá, közrefogták, mély kardvágásokat kapott. Huszárjai pillanatok alatt nyomába eredtek, veszett küzdelemben szétzavarták az osztrákokat, de Harsányi már lehanyatlott a nyergében, s mire a sebkötözőhely-

re érték vele, a súlyos sebektől elvérzett. Megkülönböztetett tiszteltből temették őket külön, ezért hívták „*kétkatoná sírjának*” a területet az egykori szanitéc hadnagy és néhai öreg Smukk József uradalmi erdész elmondása szerint.

A századfordulón többek szerint sok pusztulásnak indult fejfa állt ott a honvédsírok területén. Két budapesti társadalmi egyesület és egy ifjúsági közösség állított oda márvány síremléket. 1947-ben, néhai Szentiványi Gyula behozta a helytörténeti gyűjteménybe a korhadózott, egykor Isaszeg által állított nagyobb sírhant, (valószínű tömegsír lehetett) faragott fejfája darabjait, melyet községünk helytörténeti gyűjtője őrzött tovább. Ideiglenesen restaurálva, az isaszegi múzeumban, a csata-évfordulókra hozott koszorúk selyem szalagjaival övezetten a kiállítás tárgyaként látható. A „*kétkatoná sírja*” fejfái is elkorhadtak. Turai György volt kovácmester a lengyel kapitány fejfája helyett egy keresztet kovácsolt, melyre egy 1848-as kadból formált szalagot nyújtott, mondván: megérdemli, mert messze volt a hozája, mégis eljött a magyarok megsegélésére. Erre a sírhantra — mert a rozsdá már a kis vas emléket is elgyengítette — 1972-ben Isaszeg lakossága társadalmi összefogással bazaltkőből emelt síremléket. Harsányi Bálint sírhantja jelteleenné vált, feltételezett helye megörökítésre vár. A honvédsírok messze esnek a község területétől, mégis gyakran látogatják meg csoportok, turisták. Honvédeink és az isaszegi ifjúság kegyelettel ápolják az 1849. évi csatában elesettek emlékét.

Kovácsműhely és tömegsírok

Az isaszegi Templom utcában a községháza előtti közútba torkolló „Turai köz” sarkán állott Turai György, a helység első önálló kovácmesterének műhelye. Az osztrákok már a csata előtti napokon sok kovácsolási munkával akarták ellátni, de minden ajánlatukat elutasította, a műhely ajtaját belülről meg is torlaszolta. A magyar honvédségnek azonban szívesen dolgozott. Itt patkolták a huszárok, a tüzérek, a trének lovait, javították a szekereket és a harcokban meghibásodott ágyúkat. Két emberével végig az ünnepek alatt is, hajnaltól késő estig dolgozott. Többek elmondása szerint a Turai közbe kiásott két nagy gödörbe temették el az elesett osztrák katonákat a csata után.

Paphegy és a vízimalom sebkötözőhelye

A Pécel felé vezető közforgalmi utat átszelő híd és a Paphegy mellett áll ma is az egykori vízimalom. A szabadságharc alatt nagyforgalmú sebkötöző helye volt itt a honvédségnek. A sűrűn odacsá-

pódott ágyúgolyók sem gátolták a segélynyújtást a sebesültek ápolását, bekötözését. Ide temették az öreg honvédhusszárral együtt a Jókai Mór: A köszívű ember fiai c. regényében leírt osztrák tisztet, aki Baradlay kapitánnyal vívott párbajban kapott sebeitől vérzett el. A molnárlegények egy vadgesztenyefát ültettek és egy malomkövet helyeztek a hely megjelölésére. A fa ma is áll. Megszámolhatatlan sok sebesültet részesítettek itt kötözésben, közöttük osztrákokat is. A súlyos sebesültek közül azokat, akiket a honvédség orvosai nem tudtak megmenteni másnap a Paphegy felső oldalánál temették el.

A Paphegy hosszú vonulatán egyébként ádáz harcok folytak, sok harcos lelte ott halálát, akiket szintén ott temettek el. Megszámlálhatatlan osztrák, a hadfelszerelésük, ágyúk és tréncocsik süllyedtek el a *Paphegy* előtt a *Rákos-patak* ingoványaiban. A *Paphegy* erdősséggel borított része volt a községnek. Az osztrákok április 6. korreggelén megkezdték az erdő fáinak kivágását és a kivágott szálfákat gázlóként fektették az ingoványra, illetve az akkor két ágban haladó Rákos patakra. Az osztrákok nagyon sürgősnek tartották ezt a munkálatot, ezért házról házra jártak és kényszerítették az isaszegi férfiakat, hogy fejszéikkel vonuljanak erdőt irtani. Futótűzként terjedt a híre a községben, hogy az osztrákok háborúra készülnek. Férfiak és a legények összes állataikat sietve a *Nyírjesbe* és a *Dolinákba* hajtották. Ezek nem mentek a *Paphegyre* erdőt irtani. Ahonnét elhajtották a férfiakat, az asszonyok csecsemőiket a hátukra felköve, a várandósok és 60. évüket elhaladó öreg asszonyok hajtották az állatokat a távolabbi erdősségbe. Néhány várandós fiatalasszony az erdön szülte meg gyermekét a nagy izgalomban. Oda-haza csak az öreg emberek, egy-egy helyen a kisgyerekek maradtak. Rémület és balsejtelem gyötörte a lakosságot, mert az osztrák seregben horvát nemzetiségűek voltak, akik nagyon goromba és fosztogató természet hírében álltak. A házakból az élelmet elvitték, feldúlták az iskolát, a templomot kirabolták, az összes kezszereket, a plébániának kamráját, pincéjét üresre széthordták. A község papját, meg a bíróját súlyosan megverték. Gyorsan terjedt a híre, közelednek a honvédek, a távolabbi határból puska- és ágyúlövések hallatszottak. Néha-néha az elborult felhőzetű égboltból azért a nap is kitört. Délután múltán az osztrákoknál nagy a nyüzsgés, lőtás-futás. Csoportokban haladtak az utcákon, tréncocsik sokasága haladt, és vontatták az ágyúkat a *Paphegyre*. Krucifixes káromkodások, kiabálások közt tömörültek a *Paphegyen*. Majd a falu felett röpködni kezdtek az ágyúgolyók. Eleinte csak egy-egy ház teteje fogott lángot, majd mindig több szalmatetős ház gyulladt ki a forró ágyúgolyóktól. A lakosság — már aki otthon volt — sietett oltani, de hamarosan olyan sok lett a lán-

got fogott tető, hogy az utcai gémeskutak vize is kifogyott. Közelből puskaropogás hallatszott, a lovak nyihogása, morajló zajok, érthetetlen kiabálások kísértetiessé tették a délutánt. Vérző és sebesült osztrák katonák futottak, majd teljessé lett a község területén a csatazaj. Csillogó szuronyok villantak, ordítások és kiabálások, megindult az öldöklés és tartott órákon át. Sötétedésre néhány kivételével minden ház leégett. Annyi bizonyos, hogy Isaszeg azon az éjjelen ébren maradt. Fedél sem maradt felettük, hogy fejüket lehajthatták volna. De egyetlenegy se volt a lakosok közt aki sérelmezett, vagy sopánkodott volna. Mindenki szívből örvendett a magyarok győzelmének.

Képesfa a péceli út elején

A Paphegy Pécel felőli oldalánál kezdődő és a messze távolba nyúló völgykatlanban a csata elcsendesedése után gyalogsági zászlóalját pihentette le Kalmár Károly honvédszázados. Hamar elszendergett a sereg. A kapitány állta a strázsát, ő ébren maradt. Leült egy dombocskára, nagyon éber akart maradni, de az ő szemei csak le-lecsukódtak. De ültében mégis felriad, egyszerre feláll, aztán; Kerepes felől hall zajt, előre megy, mind erősebben jön a zaj a holdvilágos éjszakában. Csörtetés zaja. És mintha szuronyok villannának a meszeségből. Szalad vissza, alarmírozatja seregét. Pillanatok alatt mint a cövek, készen állnak a honvédek. Már a sereg is hallja a közelgő zajt. A kapitány feltűzeti a szuronyokat. Rohamot vezényel, mikor már az alakok is látszanak, meg tüzet. Mi is történt? Egy osztrák seregrész kísérte meg a magyarok megtámadását, de a váratlan éberségre és fogadtatásra — gyorsabban mint jöttek, visszatakarodtak. Utol sem lehetett érni őket. Az isaszegi lakosság ezen esemény emlékére ültette oda azt a fiatal hársat, amely mint képesfa sokszor lett megnyesve azóta, hogy ne tartson árnyékot a szántóföldre. Legendát is fűztek ehhez a helyhez, mondván; azon éjjelen a Szűz Mária jelent volna meg, és az rázta fel a kapitányt, aki aztán elhárította a veszedelmet serege felől. Kalmár Károly honvédkapitány egyébként isaszegi lakos volt. Végigjárta a szabadságharc további csatáit s Erdélyben esett el névtelen, emlék nélkül. Özvegye az isaszegi temetőben van eltemetve. Sírhantján emlékkő áll.

A vadrózsás domb

Az beszélték felőle, hogy őrhely volt itt régen. Sokszor kivágták, kiásták a vadrózsabokrot, de mindig kihajtott. Német János bácsi, akinek az ősei is mind isaszegiek voltak, ő volt a *Buda utca* utolsó

házának gazdája 80 éves koráig. Az ő háza volt a legközelebbi szomszédja a dombnak. Elmondta, hogy a nagy csatában ott temettek el sok elhalt katonát. 1960. év tavaszán Palotai István néhány fiatal barátjával egy vasárnapi napot rászánt, hogy a titokzatos dombot kivallatja. Két és fél méter mélységre eltávolították a földet, s jóllehet nagyon kifáradtak, néhány lapát föld kitermelése után szétterülő hamurétegre bukkantak. Ezen sorok lejegyzője tanácsára a feltárási munkálatokat abbahagyták, s a gödröt újra beföldelték. A hamuréteg jelentkezése azt is bebizonyította, hogy a szabadságharcban is alkalmaztak egy régről ismert temetési eljárást, hogy a tömegsírokba helyezettek fertőzést ne okozzanak (oltott mész hiánya miatt is), a tömegsírra kivágott fákból rakást raktak, azt elégették, s csak aztán földelték véglegesen. Ilyen nagy tömegsír dombja a Buda utca végén levő is. A vadrózsabokor emlékeztető rajta.

A honvédség csatanyitó álláshelye

A mai Kossuth Lajos utcán, 1849-ben csak az elején állt néhány ház. Köztük volt Mandl Bernát szatócs üzlete és a helység első és egyetlen péksége. A területnek nagy része földesúri szántóföld volt. Karbantartott földút vezetett Gödöllőre. A mai református templom telkén állt a környék egyedüli, sárfalú, nádtetős csőszháza. Ezen a telken van a Gödöllő és Isaszeg közti legmagasabb dombtető. 1849. április 6-án kora délután, a Szentgyörgypusztán tartott honvédségi vezérkari tanácskozáson jelölték ki ide a tüzérségi csatanyitó álláshelyet. Eleinte néhány, majd 24 ágyúval. Ezen létszám azonban az osztrákoktól elvett ágyúkkal a csata alatt növekedett. A honvédség ütegeivel szemben a Páphegyen az osztrák lovasság és a tüzérség ütegei álltak — 100 ágyúval. Tüzéreink ezen álláshelyét az osztrákok hadvezetése félóránként rohamoztatta. Lovassággal, gyalogsággal és tüzereikkel, röppentyűs ütegeikkel, hogy kivessék álláshelyükről a magyarokat. Mert a magyar tüzérek legelső belövéseikkel is sorra harcképtelenné tudták tenni az osztrák ütegek nagy részét, olyan jól céloztak. Többször előfordult, hogy egyszerre három irányból is heves és nagylétszámú támadást indítottak, majd mindent el-söpörni akaró rohamot a Gödöllő felőli törtető lovassággal és röppentyűs seregükkel. De a magyar tüzérség tartotta álláshelyét, hiszen Wysoczki József a lengyel légió parancsnoka, a lengyel fiatalokkal rettenthetetlen bátorsággal küzdve szinte szétszórta az osztrákok támadásait. A harcok menetében a lengyel légió mintegy száz osztrák ágyút zsákmányolt, melyek nagy részét a magyar tüzérek — hasonló szerkezetük miatt — használatba is állították. A magyar tüzéreknek is szükség volt a pótlásra, mert előfordult, hogy a ma-

gyar ágyúk is kaptak telitalálatot. Az osztrákokéból azonban több vált harcképtelenné. A lengyel légió erejét fokozta, hogy a harcok hírére hozzájuk érkeztek a Máriabesnyőnél letáborozott Gáspárhadtest, a Kmetty seregrészéhez beosztott lengyel légiósok, akik — midőn hallották Isaszeg felől a heves ágyúzásokat — önként hagyták el táborhelyüket és Isaszegre siettek gyalogságukkal, lovasságukkal és néhány üteggel. Hősi elhatározásukkal jelentős erősítést tudtak nyújtani a csata küzdelmeiben. A magyar tüzérségi álláshely ellen az osztrákok széles területen vezették sűrű támadásaikat. Visszavetésükben Rózsa Sándor 100 tagú szabadcsapata is jeleskedett. A nagy terület jó és sikeres beavatkozási lehetőséget nyújtott számukra. A csata lefűvésakor a honvéd vezérkar ide tette át székhelyét a szabad ég alá. Innen indították felderítő lovas járőreiket még az éj folyamán Gödöllőre. Ide érkezett meg Kossuth Lajos is Horváth Mihállyal. Az intézkedéseket, a további terveket itt beszélték meg. Virradatkor már Gödöllőn voltak az isaszegi csata honvédségének vezénylői. A terület kertjei szántásakor és a református templom alapzati munkáinál számos különféle méretű korabeli ágyúgolyó került elő, több emberi csontváz, melyet ismét elhantoltak. Ugyancsak ekkor került elő, egy rézmarkolatú, s a harcokban heves részvételt bizonyító, szinte fűrészszé vált pengéjű kard, melyet múzeumunk őriz. Az Esze Tamás utcából a nyári zivatarok vízmossaiból még az utóbbi időkben is előkerültek az egykori csata osztrák tüzérei által használt robbanó töltetű ágyúgolyók repeszdarabjai. Ezeket a templomnál őrzik. 1948-ban a Hadtörténeti Múzeum Parancsnoksága

*Honvéd törzstiszti
sapka*

Magyar-csákó

Kovács-puska

és a Honvédelmi Minisztérium munkatársai bemérték a területet a szembeni Paphegygel az akkori ágyúk hatósugarának vizsgálata végett. Megállapították a történelmi hely azonosságát, majd az illetékes felső szervek javaslatára a helyi templomépítő bizottság értékesebb beltelkét — ahová szánták a templomot felépíteni — elcserélték a történelmi helyért. 1949-ben készült el a csata 100 éves évfordulójára az emléktemplom a Magyar Népköztársaság és a Dunáninnyi Református Egyházkerület támogatásával. A templom előterében márvány emléktábla örökíti meg ezt aényt. A templom oldalfalánál Kossuth Lajos és Petöfi Sándor isaszegi tartózkodásainak emlékére márvány emléktábla áll, melyet a középkori Isaszeg épületeiből származó faragott kötöredékek a falba építve öveznek. A Lengyel Népköztársaság adományaként, egy lengyel márványból készült nagyméretű emléktábla helyeztetett el 1972. szeptember 24-én, a templom külső falán, a történelmi helyen elesett lengyel légió hős fiai emlékére.

*

(Összeállítva az 1932—1946. években történt feljegyzések alapján, főleg Juhász Ferenc, Medreczki Endre, Smukk József erdészek, özv. Minártovits Lajosné szül. Paulovits Mária az 1848-as idők községi főjegyzője unokája, és özv. Balázsné, az 1848-as idők volt kisbírója; Hajdú Márton lánya elmondása alapján.)

5. LINK HERMAN VISSZAEMLEKEZÉSEI

Az isaszegi csata egyik szanitéchnagyával, a 98 éves Link Hermannel, 1929. decemberében a Templom utcai, Huszka János telkén állt húsüzletben beszélgetett Szathmáry Zoltán.

Herman bácsi, legyen szíves valamit mondani a vízimalomnál végzett egykori sebkötözőhelyi munkájukról.

Kedves öcsém, mintha most is látnám. Egyenesen nem lehetett végig menni az úton, annyi volt a holttest. Kerülgetni kellett! Rémség volt látni is; alvadt embervér a sáron! A szemerkéző eső tócsái pirosak voltak a földön. Lovak által sárba taposott katonák. Ezen a területen átlag két osztrák — egy magyar holttest, — ez volt az arány. Súlyos sebesült 120 feküdt a földre szórt szalmán a szabad ég alatt, de éjjelre a község férfiai segítségével fedél alá hordtuk őket. Csakhogy ez a fedél is olyan volt, hogy a tetején az eget lehetett látni, mert a házak teteje mind elhamvadt estére a csata alatt menthetetlenül. A lábon menni tudó sebesültek megszámlálhatatlanok voltak, pedig ekkor már 24-en voltunk, szanitécek. A szentgyörgyi majorból még délután bejött hozzánk a szanitécrészleg. Két ezredorvos volt. Egyiknek az állomása a községházánál, a valkói és a dányi út sarkán, a másik ezredorvos a magyar tüzérségi állás közelében kezdődő Királyerdő szélén volt. Temetések csak szombat délután és a húsvéti ünnepek napjain voltak lehetségesek. Óriási területeket pásztáztunk át, még húsvétvasárnapon is találtunk súlyos sebesülteket az erdőn. Szombat délelőtt lovas kocsikon, szünet nélkül szállítottuk a kastélyba, Gödöllőre a súlyos sebesülteket. Kossuth parancsára, aki maga is ott volt.

Herman bácsi tessék megmondani, hogy isaszegi polgári lakos volt-e sebesült?

Csak nagyon kevés isaszegi férfi és gyerek volt, aki nem lett sebesült. Az osztrákok már a csata reggelén sok isaszegi férfit vertek meg puskatussal, de még gyerekeket is, még asszonyokat is. Dél előtt a házaknál a kamrákat kirabolták, az asztalokról a főtt ételt elvitték. A házak égésénél sok baleset és szerencsétlenség volt, leszakadt a tetőzet, a gerendák. Ágyúzás okozta sérülések, — volt dolguk az orvosoknak! Lepedőket szaggattunk szét, azzal kötöttük a sebeket, mert kifogyott a kötszer.

Herman bácsi kérem, egyszer már tetszett említeni nekem, hogy lengyelek is harcoltak a magyarok oldalán. Hányan lehettek, és volt-e lengyel halott a csatatéren?

Hát édes öcsém, a lengyelek ugyanolyan sorsban voltak mint mink. Őket az oroszok cárja, a magyarokat meg az osztrákok sanyargatták. Elkeseredettségükben jöttek a magyarok megsegülésére, még puskákat is hoztak. Abban bíztak, ha győz a magyar szabadságtörekvés, majd a magyarok mennek nekik visszasegíteni. Hidd el öcsém, jobban harcoltak, bátrabbak, vagányabbak voltak, mint néha a magyarok. Az isaszegi csatában a lengyel légió két nagy csoportja is részt vett. Hatvan és Tápióbicske felől, a magyar sereggel jöttek. Létszámuk 1200 fő lehetett. Sebesülteket nem sokat kötöttünk belőlük, mert maguk látták el őket, ha kellett. Merész bátorságuk, rámenős hajlamuk nagy buzdításul volt a magyarokra. Arányosítva sok volt a halott közülük, mert jelszavuk élet vagy halál volt. A magyarok közé temettük őket. Megismerhettük ruházatukról őket, de a régebbieken már honvéd ruházat volt. Ahogy számba tudtuk venni, kétszázat is meghaladhatta halottaik száma.

Herman bácsi, sokféle létszámot hallottam az isaszegi sebesültekről és az elhaltakról. Mi az igazság?

Az az igazság, hogy pontos létszám nem volt még a magyar hadseregéről sem, nemhogy az elhaltakról. Isaszegen nem is lehetett, mert óriási harcátér és nagy létszám volt, főleg az osztrákok részéről lehettek vagy negyvenezren. A magyarok eleinte ötezer, majd hozzá kétszerannyi, aztán Aulich, de 26 ezernél nem voltak többen. Az osztrákok sokan fulladtak be az ingovány süppedő nagy területén a Rákos rétjein. Két tömegsírba temettünk. A sírok, az iskola előtt, a hegyekből jövő vízesároknál a kis ulicskába voltak (a mai község-ház előtt). Két nagy gödör lett megásva. Ide osztrákokat temettek. Az osztrákok vesztesége jóval ezren felüli volt. A magyaroké a lengyelekkel együtt megközelítette az ezer létszámot. Súlyos sebesült nagyon sok volt. A csatatéren maradt osztrák sebesültekkel együtt

meghaladta a kétezer főt. Az isaszegieket nagy károsodás érte, de nem aggódtak. Örvendtek a győzelemnek.

Herman bácsi tessék mondani, hogy Kossuth Lajos tényleg járt-e Isaszegen?

Kezet fogott velem is és megkérdezte nem vagyunk-e fáradtak? Először 5 órakor délután, majd este 9 órakor a csata után láttam. A faluszélen, Pécel felé az útmentére, ott áll a képesfa. Azt a hársfát azért ültették oda az isaszegiek, mert ott időzött a honvédek között a csata után Kossuth Lajos. Görgey és a tábornokok a csata utáni éjjel nem aludtak. Tanácskoztak. Kossuth is közöttük volt a honvéd tüzérség álláshelyén a csőszháznál.

Herman bácsi tessék még elmondani, hogy az isaszegi csatában Rózsa Sándor is részt vett-e a legényeivel?

Szükség is volt rájuk, mert azok mint a fergeteg úgy körültáncolták lovaikkal az osztrák tüzekeket, hogy már csak remegtek tőlük! A karikással sorra verték ki szemüket, úgyhogy azok egymást marták fájdalmaikban. Számos ágyút adtak át a magyar tüzekeknél. Még a lengyel légiósok is, akik a magyar tüzérség álláshelyét védtek, kalaplevéve hurrázták meg a legényeket. A csata csendesültével a földesúr inspektori és a botospán háza udvarán levő borospincékből rocskákba, favedrekbe hordták fel a bort és a csatamezőn végigjárták a sebesülteket, akik fájdalmukban elaléltek, arcul öntögették őket, sokat életre keltettek, még az osztrák sebesülteket is. Két karóra kötött, szétvágott zsákon, rögzözött hordágyaikon hordták a sebesülteket a sebkötözőhelyre. Rózsa Sándor és legényei a csata vége felé hamar észrevették, hogy késik a honvédségnek az élelemszállítás, látták, hogy a honvédek kimerültek, éhesek. Rózsa Sándor mindenhez értő legényei sorra vágták az uradalom tinóit és hizóit, és az isaszegiek segítségével az összehordott üstökben megkezdték a pörkölt- és gulyásfőzést. Bőségesen ellátták a honvédséget vacsorával. Nem aludtak azok egész éjjel, mindenütt ott tudtak lenni, ahol a legnagyobb szükség volt rájuk! Hajnalban sorakoztak, nem vittek azok magukkal semmit! Isaszeget pedig elhagyták.

Herman bácsi, legyen szíves megmondani emlékszik-e arra, hogy éjjel az osztrákok megkísérelték-e Isaszegre visszatérésüket?

Mink szanitécek fenn voltunk egész éjjel, még megállásunk sem volt. A honvédség alakulatai szerteszét a holdvilágos éjjelen a szabad ég alatt leszunyókáltak, — ezt láttuk. Éjfél tájt, a Pécel felé vezető út felől hallottunk honvédségi alarmfiroztatást. Kalmár Károly

százados, aki isaszegi volt maga is, riasztotta gyalogsági zászlóalját. Amíg emberei pihentek, ő állta a strázsát. Kerepes felől fegyvercsörtétést hallott, — osztrák sereg Isaszeg irányába közeledtét észlelte. Emberei percek alatt puskatüzet zúdítottak a közeledő osztrákokra. Az osztrákok visszakoztak, egy lépést se jöttek előre, eltűntek rohanva és végleges csend borult a csatatérre. Kora reggel négy szanitécünk kíváncsiságból abba az irányba ment, ahol éjjélkor osztrákok voltak. Tizennégy halottjuk maradt ott és három súlyos sebesültet hoztak be a vízimalomhoz, akiket ápolásba vettünk.

*

Alig fejezte be mondatát Herman bácsi, rohanva jön lánya, a Fáni, aki akkor már 60 esztendő volt: „Édes-apa, még reggel eljött, délre jár az idő, hogyan lesz a húsból ebéd?” A jó öreg csak azt mondta, Zoli öcsém az oka, azt korholjad... Még néha-néha találkoztunk, de már nagyon gyengülő, remegő volt állásában is.

1934-ben bekövetkezett halála után fia, Link Lipót, édes-apja negyvennyolcas feljegyzéseit tartalmazó noteszát, Kossuth és Petőfi levelét, emlékeit, kitüntetéseit, az isaszegi községházán Csorna Ferenc főjegyzőnél letétbe helyezte a már akkor is tervezett isaszegi múzeum részére. Azonban 1944 őszén Isaszegen bekövetkezett front- és harci helyzet a községháza irattárát a letéttel együtt megsemmisítette.

Nádor-huszáry csáka

6. CSATA UTÁN A HONVÉDSÉG SZANITÉCEI JELENTIK ...

A harcok csendesültével nyilvánvalóvá vált, hogy 900 főt meghaladó vesztesége volt a magyar hadseregeknek. Ebben benne foglaltatnak a Klapka és Damjanich seregébe osztott, de önálló tevékenységgel felruházott Wysoczki ezred, s a Gáspár hadtesttől önként átjött lengyel légió halottai is. Az isaszegi csata egyik szanitéc hadnagyának, Link Hermannnak emlékezete szerint a lengyel elesettek száma megközelítette a 200 főt. Az isaszegi csatában résztvett volt honvéd isaszegiek, öregségükben is többször elmondták hozzátartozóiknak a lengyel fiatalok halált megvető bátorságát. Azt is, hogy 5—6 lovassal is rémületes galibát tudtak okozni az osztrák gyalogszázadokban. Önként és fizetség nélkül küzdöttek, sokszor pedig kenyérük sem volt elegendő. Az osztrákokra többek között azért is roppantul haragudtak, mert azok mind felszerelésükben, mind élelmezésükben, bor- és pálinkafogyasztásban szinte a tobzódásig dúskáltak.

Az isaszegi ütközetben részt vett összes magyar seregek és külön a lengyel légió egységei pontos létszámát sem akkor, sem azóta megállapítani nem lehetett. Feltevések szerint a lengyel résztvevők mintegy 1500-an lehettek, velük együtt a magyar seregek létszáma nem haladta meg a 28 000-t. Az osztrák sereg létszáma, mivel hogy a csata közben is jelentős erősítést kapott, meghaladta a 40 000-t. Az osztrák sereg vesztesége a csatatéren halottakban 1000 fő volt. De szinte megszámlálhatatlan volt azok száma is, akik a hosszú harcúterí vonalon átfutva meneküléskor az ingoványba veszttek. A csata befejeztével azonnal intézkedések történtek a halottak eltakarítására. A község Hajdu Márton községi pandúrt és kisbíróát mellérendelt községbeliekkel jelölték erre a feladatra, a földesúr Medgyesi nevű instruktora pedig Szabó Péter erdőőrt küldte ki mellérendelt uradalmi emberekkel természetesen. A feladat az volt, hogy már virradatkor — rögtönzött hordályakon — a halottak összeszedését kezdjék meg. Az eltemetési intézkedéseknél derült ki, hogy

a kegyeleti végtisztesség megadásához az összes seregrészeknél mindössze két papi ember van hadnagyi rangban, azok is református vallásúak. Jelentették ezt az Isaszegen tartózkodó és Kossuth kíséretében levő Horváth Mihály kultuszminiszternek, a katolikus püspöknek, aki magához kérte a két hadnagyot, arra kérte őket, hogy ne tegyenek vallási megkülönböztetést. Ahogy a közös célért együtt harcoltak, úgy adják meg a végtisztességet az eltemetések-nél. A csatatér széthúzódó nagy területén 2 napon át tartott az elhaltak összeszedése. Legtöbbjüket tömegsírba helyezték. A magyarokkal együtt temették el a lengyel légiósokat. Az osztrákokat külön tömegsírba hantolták. A nagyszámú súlyos sebesülteket a sebeik bekötözését ellátva, Kossuth rendelkezésére, a kórházzá alakított gödöllői kastélyba szállították szekéren a honvédség szanitécei. A lengyel légiósok közül voltak néhányan, hogy annyira súlyos volt a sérülésük, hogy eszméletre sem tértek, életbe-maradásukról lemondtak. Ezeket az isaszegi családok vették ápolásba. Mindnyájan fel is gyógyultak. Aztán tovább maradtak mint családtag, dolgoztak, nagyon szorgalmasak voltak, isaszegi lakosokká lettek, családot is alapítottak.

A magyar és osztrák sebesültek száma együttesen meghaladta a 2000 főt. A súlyos sebesültek közül — a gondos ápolás ellenére is — sokan elhaltak. Ezeket ott Gödöllőn, a temetőbe temették el. Emlékükre két művészi síremléket állított a gödöllői lakosság. A szanitécek a sebesültek biztonságba helyezése után, a seregrészekhez vonultak tovább. Isaszegen a nagy területen csak egy honvéd-orvos, és Link hadnagy kaptak — egy heti időtartamra — visszamaradási engedélyt, hogy a még meg nem talált, és temetetlen holttesteket elhantolják. Link Herman a szabadságharcok leverése után isaszegi lakos lett, ahol 104 évig élt. Itt temették el 1934-ben.

*

Link Herman, Kiss József 80 éves uradalmi szegődményes és mások elmondásából lejegyezve 1929—1940-ben.

7. KOSSUTH ELŐTT, RÓZSA SÁNDOR ELLEN

— A földesúr kasznárja panasza —

1849. április 7-én reggel, a földesúri birtokok kormányzója, a gödöllői kasznár felkereste Kossuth Lajost és panaszt tett Rózsa Sándor ellen. Mondván, hogy a betyár, ez isaszegi csata alatt legényeivel, az isaszegi ispánság istállóiból tinókat és hízókat hajtatott, és elhordták a borospincék borát. Kossuth csóválta a fejét és rendelkezett: Rózsa Sándor szabadsapatával nem vehet részt a szabadságharcok további csatáiban. 125 év távlatából, a hagyomány ösvényén szegődjünk most Rózsa Sándor, és száz tagú szabadcsapatának isaszegi nyomába!

Rózsa Sándor a Dunán innen és a Dunán túl — úgy ismerte legényeivel együtt a vidéket, mint a tenyerét. A szabadságharcok történelmi leírásai kevés említést tesznek a szabadcsapatok mozgalmas tevékenységéről, pedig sokszor, mint a derült égből a mennykő, úgy csaptak rá az osztrák seregekre. Rózsa Sándor egykori isaszegi legénye a Babinszki Gyura volt. Mikor öregkorában megkérdezték tőle, hogy volt-e hasznuk abból, hogy harcoltak a szabadságharcban — azt felelte: „Hát tudod, öcsém, az osztrákok nem szerették a magyar piros paprikát, mert erősnek tartották. Mink hát a nekik kedves borsukat törtük az orruk alá, oszt tetszett nekünk, hogy prüszköltek tülle!”

Rózsa Sándorékat az isaszegi csatába nem invitálta senki. Maguktól jöttek, mert tudták, hogy szükség lesz rájuk, és ők meg voltak győződve arról, hogy tudnak is segíteni. Sok osztrák trén- és lovas ulánusnak cserdítették a nyakára karikás ostoraikat, rántották le őket lovaikról, s tiporták el. A gyalogságnak is előbb cserdítették a nyakára, mielőtt még lőhetett volna. Soha nem tömörültek. Egymástól a kellő távolságban, bősziúlen ágaskodva száguldottak lovaik az osztrák tömegekbe. Mindig ott voltak, ahol a legnagyobb szükség volt rájuk. A honvéd tüzérekre és a gyalogságra rohanó többszörös túlerőt váratlan lepték meg, és sűrűn ismételve karikás ostoraik művészetét, szórták széjjel őket.

A csatatéren esteledett, s bár még itt-ott fel-fellángolt a harc, de már biztos volt a magyar győzelem — mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a honvédek élelmezése a csata végére nincs teljesen biztosítva. Az isaszegi ütközet u. i. a magyarok részéről nem volt beütemezve. Rózsa Sándor és legényei elsőként győződhettek meg a hadtáp hiányáról, hiszen gyorsan jártak, hatalmas területet tekintettek át. Rózsa Sándor azért meghagyta legényeinek, hogy a földesúr tinóiból, hízóiból jó néhányat vágjanak le. A lakosságtól üstököt kértek — kaptak — sőt még segítséget is. Meg is indult azonnal a főzés, hogy bőséges vacsora várja a már remegésig fáradt harcosokat, akik bizony régen megéheztek. A szabadcsapat legényei azonban úgy látszik, nem voltak fáradtak. Lelkesen hordták szét teli üsttel a vacsorát, s bizony meg-megbotlottak egy-egy nehezen lélegző súlyos sebesültben. Hallották, hogy a földön fekvő sebesülteknek a foguk csikorog a fájdalomtól. Ezért tanácskozták meg azt, hogy kinyitattják a földesúr pincéit. Rocskákban, favedrekben hordták fel aztán a bort. A földön fekvőt bögréikből arcon öntögették, a gyengülteket megittatták. Így keltettek sok katonát eszméletre, nem téve különbséget, ha osztrák volt is. A szanitécek nagy csodálattal látták a legények gyors és eredményes munkáját. Mint minden honvéd, ők is nagyon fáradtak voltak már, de a legények cselekedetei láttán felbuzdultak. Virradatig erdőt-mezőt összejártak. Rózsa Sándor akkor számbavette seregét. Nem vittek azok magukkal sem marhát, sem hízót, csupán a kulacsba egy ivásnyi bort! Megemelték kalapjukat, elköszöntek a csatatértől és továbbiramerodtak. Újabb helyeken táboroztak le, ahol bátor és önzetlen elszántaságukra szükség volt, ahol vártak rájuk. Rózsa Sándor nem tudta meg soha, hogy bepanaszolták Kossuthnál. De ha tudatták volna is véle, akkor sem törődik ő a váddal! Amit cselekedett, őszinte meggyőződésből cselekedte Isaszegnél. És Kossuth is megtudta később, milyen derekasán viselkedett nemcsak ő, de egész csapata az ütközetben. Köztük négy isaszegi legény: Babinszki Ádám, Babinszki György, a Gyura, Kubisik Máté és Kubisik Mátyas.

*

Rokonságuk és unokáik elbeszéléséből (1938—40) álljon itt ezen lejegyzés életük emlékére!

1849. ISASZEGI CSATA

(Historia-Domus Franciscus Agler. 1811. évtől vezetett kötetben 35. oldalig számozott — aztán a számozás feltüntetése nélkül vannak a lapok — az oldallapokon az évszám van feltüntetve.)

Végre feltűnt április 6, mely nap akkor nagypéntekre esett. Isaszegiekre gyászos emlékezetes nap. A faluban reggel legnagyobb csendesség, egy katonát se láttunk, úgy hogy az Isteni szolgálat után jelentek meg váratlanul néhány szállást csináló tisztek. Parochiára Jellasich báró szállásoltatott, s ebéd 18 személyre megrendeltetett. A Bán Parochiára beszállásolásával láttunk sok ágyúkat a Pap hegyre felvonatni, a hegy alatt pedig zabbal bevetett szántóterületen nagyszámú lovasságot, s sok szekereket lesüllyedni. Mind-ebből szorongva láttuk, hogy Jellasich szobámban tábornoki és tüzérsztjtjeivel tanácskozott. Feltűnt, láttuk Osenicskán nagy füstöt emelkedni, akik látták, azt véltük, hogy az osenicskai major ég. Azonban a császáriak által felgyújtott erdő égett, azért, hogy a jövő magyarok őket ne lássák. Zsidó hegyen a legnagyobb csendben felállították ágyúikat, s így több helyen iszonyú erő volt. Windisgratz, Slik és Jellasich táborai egyesülve várt. Délután egy óra táján a harangozó figyelmeztetett, hogy az erdőből nagy puska lövöldözést hallani és ime jönnek egymás után Jellasichhoz mind a lovas emberei, mire összeszedve mindeniket templomhoz mennek kémlelődni, de honnan gyorsan lejöven, az alsó udvaromban minden ló felnyergelve, minden szekér befogva, egy pillanat alatt eltűnnek. Jellasich lóra ülven tölem búcsúzásra viszontlátást németül kiáltott. De ez bizony nem történt. Csata hamar kezdődött a Zsidó hegyen felállított ágyúkból iszonyú ágyúzás tartott mintegy óra hosszan. Magyarok ágyúk ellenében szuronnal elfoglalták a helyet, ágyúikat a császáriak legnagyobb sebességgel viszik. Gödöllő felőli részről is a Pap hegyre. A magyarok nem tudván a Pap hegyi készülődésről, benyomultak a faluba, udvaromba is megjelent három, de szél-

sebességgel iramlottak tova, szüntelen lármázva: hol a német, hol a német?, s a káposztás kertek közé nyomulva mintegy 45 legény, honnan észre vévén Pap hegyen az ágyúkat egy magyar tiszt elkiáltván magát: jobbra magyar, s eltűnt. Ezalatt az elfoglalt Zsidó hegyen már a magyarok is felállították ágyúikat. És most száz, meg száz golyó repült falun keresztül mint egy húsz ház különféle helyeken égett egyszerre. Szerencsétlenség közt ezer szerencse, hogy csendes, szél nélküli idő volt. Különben porrá égett volna az egész falu. Parochián felül és alul golyók által gyúlnak meg alacsony házak, s Parochia épülete, bár legmagasabb, Istennek hála, megmarada. Tartván ez majd délután 6 óráig ... Tilos volt a kimenetel, s úgy hiszem a magyaroknak túlnyomó erő előtt hátrálniok kell vala. Ha éppen a legutóbb pillanatban Valkó tájékairól nem érkezik Aulich magyar tábornok, ki is megérkezésével felállítván ágyúit a remanencionalis részen ... az ütközettől nem messze, az első ágyúja oly szerencsésen találta Pap hegyen felállított osztrák ágyúikat, hogy azok azon pillanatban futásnak erednek. Mennek pedig erdőn keresztül előre kiszemelt iramban Tarcsa, Kerepes, Gedellő felé. És hogy képzelete legyen az olvasónak iszonyú túlnyomó erő felül tudnia kell, hogy csata közben 6 ágyúját felviszik az öreg szőlőkbe, s onnan a helység felett uralkodó hegyre, melyekből azonban egyszerűen többször nem lehetnek. Megszűnven így az ágyúzás Horvátok szerencsétlenségemre mind kertemen keresztül ablakom alatt, ajtóm előtt kószáltak, mindenki megállott az ajtónál eleinte vizet, utóbb bort kérve végre egész haramia pincémbe kamrába; s mindent a szónak legteljesebb értelmében kirabolták, amit el nem vittek volna nem maradt házamnál egy krajcár sem kés sem kanál sem asztali sem fehér ruha, nem egy morzsa kenyér, sem bor, szóval pusztán hagytak, úgy álltam és mi legfájdalmasabb élet halál közt voltam, oly gorombául bántak velem, hogy arról jóra való embernek képzelete sem lehet. Így járt szegény öreg gazdasszonyom is holott béresem velök cimborálkodva lopott. Ez alkalommal templom is nagy kárt vallott, mert a templom ládáját széttörve az alján itt hagyva keresztjét elvitték. Az összes ezüsből lévő kegyszereket keresztelő készletet, olaj edényeket is elrabolták. A templom fehér ruháit mely éppen mángorlóban volt mind egy szálíg elhurcolták. Ily szomorú szerencsétlen állapotban töltöttem én és híveim a Húsvét ünnepeket — Minthagy mindennek vége szokott lenni, a rablásnak is vége lesz. Egy fertály volt három, hogy az utolsó horvát elmene, hogy ennyi volt onnan tudom, hogy az elő pitvarban levő, s falon függő órámot szuronnal meg döfvén el állott. És ime más világ nyílik. Magyarok jönnek. Fájt kimondhatatlanul fájt, hogy mindemből kirabolva kipurisztítva, lévén mit sem adhattam eleibek.

Jönnek pedig mi szerent Klapka tábornok segédje, Damjanich segédje Sággi és Kiss hadnagy jelentvén, hogy Klapka hozzám jön éjszakára. Ez elmaradt, mert a Táborban hált. Előbb említetemi Urak azonban nálam maradtak. És olvasó csodáld ők akartak engem házamnál megvendégelni hozván sonkát, kenyeret, kulacs bort, mi nékem persze nagypénteken nem kellett. E nagy lelkőség példáját még inkább húsvét vasárnapján adták midőn némely kárvallott részére szép summa pénzt tettek össze.

1851. Tavasz.

A torony régi rozsdatte gombja és keresztje még 1849-ben hol az ágyuk dörgésétől hol a szelektül anyira meghajlott meggörbült, hogy méltán a leeséstől tartottunk 1851. tavaszán újjá csináltattuk. Mivel akkor Egyház védnökünk nem volt a Helység költségén 75 forintot felvettünk.

*

A csata leírása nem említi, hogy egy 1849-es, a csatában használt réz mozsárágyú ott maradt az osztrákoktól elvetten az öreg templomnál, évente március 15 — és a csatanap emlékére vaktölténnyel durrogattak is vele, A kis ágyút 1913-ban az ott megalakított gödöllői járási múzeumba szállíttatott Isaszegen őrzött 1849-es honvéd ruha, csákók, kardok és puskákkal együtt s ott egy szoba volt berendezve isaszegi csata emlékekből (Kossuth Lajos utca, Magyar Kázmér vármegyei gazdasági felügyelő háza — négy nagy szobája és verandája volt Múzeumnak berendezve. Nyomatott katalógusuk is volt!) A Múzeum anyaga 1944 decemberében az ott beállt front és harctéri helyzet következtében megsemmisült. — Néhány Isaszegről odakerült tárgy a szomszéd Tamás István jóvoltából és Gönczi Miklós megőrzéséből megmenekült. Ezeket a tárgyakat özv. Magyar Kázmérné levelében Múzeumunk részére később átengedte.

*

„Az eklézsia História Domusza” latin nyelvű kézírásos történelmi feljegyzései között magyar nyelvű leírások is vannak, melyeket az Egyházközség szíves engedélyével jegyzette és másolta 1974. január 4-én: Szathmáry Zoltán

HONVÉD SÍROK AZ ISASZEGI ERDŐBEN

Szép zöld erdő veszi körül
A honvéd sírokat,
Szép zöld erdő galyai közt
Vidám napfény mulat.

Nem is napfény, tán az örök
Dicsőség sugara, —
Csak kápráztatva nézhet a szem
A sír hantjaira.

Vörös sipka, fénylő szurony,
Tüzes szemsugarak
Kápráztatják a szemeket, —
Azok csillámlanak.

Régen, régen volt a csata,
De híre most is él,
És a vándor lelke előtt
Minden életre kél.

Még egyszer és újra rohan
A honvéd, a dicső,
Diadaltól visszhangozik
Szerte a hegytető.

Kitűzi ott a lobogót,
Övé a harci tér,
A kiáltás: éljen a hon!
Világ végéig ér.

Eltűnnek a hős daliák,
Álom szép képei,
Diadalok hosszú sora
Útjukat jeleli.

De akiknek kezeiből
Kiesett a szurony,
Itt alusszák álmaikat
Fénnyel homlokukon.

Nem kérdezték: mi lesz a díj?
És vár e köszönet?
Csak azt kérdék: mit követel
A honfi-becsület?

Ágyúdörgés hangjaira
Szívük visszafelel:
Elveszhetnek mindannyian,
A hon nem veszhet el.

Szabadságért harcoltanak.
Éltüket áldozák,
Legnehezebb napjaiban
Szerették a hazát.

Sírjaikra falusi lány
Koszorút hoz. Minek?
Koszorú az erdő maga,
Zöld, mint a kikelet.

Ültethetne a kegyelet
Tölgyek helyett babért,
Az sem volna elég az ő
Feláldozásukért.

Dalmady Győző

(Hazafias költemények 1856—94.
Negyedik kiadás,
Bp. 1914. Athenaeum)

HAJÓRA FEL, HŐS FÉRFIAK . . .

— Egy lengyel szabadságharcos ismeretlen angol nyelvű ódája
a bújdosó 48-as honvédekhez, akik Amerikából indultak
Garibaldi zászlója alá —

Magyar László közlése a Pest megyei Hírlap 1964. III. 17-i számában. Magyar László közli, hogy Mika Antal nyug. könyvkötőtől egy angol nyelvű verset kapott, amely finom papíron, gyönyörű szedéssel 1860-ban jelent meg New Yorkban. A vers szerzője Heilprin Mihály. A továbbiakban a fent idézett cikk egy részletét közöljük (szerk.).

„A vers címe: To my Hungarian Friends, departing to join Garibaldi. New York, July, 1860.” MAGYAR BARÁTAIMHOZ, amikor elbúcsúznak, hogy csatlakozzanak Garibaldihoz, New York, július, 1860.

Néhány szakasza fordításban:

Hajóra fel, hős férfiak,
Duzzadt vitorlát tart a viz, —
Hajóra hát, repüljetek,
A szent ügy újra harcra hív.
A szent ügy int, hát menjetek,
Áldás kíséri utatok,
Hajóra hát! A régi kard
Élesre fenge felragyog.

A szent szabadság zászlaját,
Mely büszkén lengett ős Budán,
Vonjátok most árbocra fel,
Hadd lássa most az óceán.
Hazátokért lobog megint
Bár száz csatában tépte vész,
Folt egy se rajta. Kardotok,
Megőrzi hontok hírnevét.

Ha zúg a szél és táncra kél
Hajótok, zord hullámon át
Győztesen zengje ajkatok
Vörösmartyok Szózat-át.
Az óceán hullámai
Dörgik majd minden part felé:
Nem halt meg Árpád nemzete,
A nép s hona az életé!

*

A költő ezután az olasz szabadságharc hőseit, Garibaldiit, az ókori történelem két nagy hőséhez, Timoleoszhoz és Camillushoz hasonlítja, akik szintén a zsarnokság ellen küzdöttek, majd így folytatja:

*

... Hungária
Szívében éled új remény
Szép híretekre. Rajta! Vár
Sziciliában már kemény
két hős magyar: Türr, Tüköry.
Szigeten, s Itálián
Visz honotokba át az út,
Szabadságtok új hajnalán!

Hajóra hát, hős férfiak!
A szent szabadság istene
Van véletek és a szabad
Polgárok áldó szelleme,
Hajóra hát! Ma felrepül
Szabadságtok szent zászlaja.
Acélkezekben jó acél
Megőrzi híred, Hunnia!

A vers költője Heilprin Mihály, maga is érdekes alakja volt a magyar szabadságharcnak.

A lengyelországi Piotrkowban született 1823-ban, tehát egyidős volt Petőfi Sándorral. Sohasesm járt rendszeresen iskolába, mégis kora egyik legsokoldalúbb tudósa lett. Egész fiatal korában Magyarországra jött át és akkor már 18 nyelvet tanult meg tökéletesen. Amikor kitört a magyar szabadságharc, felcsapott honvédek, részt vett a legelső csatákban is. Különleges képességeinek híre eljutott Kossuthoz is, aki a belügyminisztérium titkárává nevezte ki. Ebben a minőségben szolgálta tovább a szabadság ügyét egészen Világosig. A fegyverletétel után ő is külföldre menekült. Előbb Párizsban, majd Angliában, végül New Yorkban telepedett le. Meghitt barátja volt a Kossuth-családnak és haláláig lelkes szószólója a magyar ügynek.

Az Amerikából útrakelt honvédhősök különben szerencsésen meg is érkeztek Olaszországba, beléptek Türr István légiójába, amelynek tagjait mindvégig az a remény lelkesítette, hogy előbb-utóbb átkelhetnek a határon és közvetlenül Magyarország felszabadításáért is harcolhatnak. Az 1867-es kiegyezés azonban megghiúsította reményüket. Bár Ferenc József a légió tagjainak teljes amnesztiát kínálgatott, a legtöbben nem kértek a kegyelemből, nem voltak hajlandók osztrák uralom alatt élni, inkább visszatértek Amerikába.”

Magyar László

— *Egyes kútfők szerint (pl. dr. Dombsky Pál, a lengyel—magyar történelmi vonatkozások tudós kutatója szerint) Heilprin Mihály a honvédség tagjaként az isaszegi ütközetben is részt vett. Éppúgy, mint sok lengyel fiatal, akik a honvédséghez álltak be szolgálatra, nem a lengyel légióba. — (Szerk. megj.)*

*Lengyel
tábori pap fővege*

HÍREINK

Wysoczki József honvéd tábornok, a magyar szabadságharcokban részt vevő lengyel légiók parancsnoka halála (1873. december 31. Párizs) 100 éves évfordulójára emlékezésül a honvédségi és az isaszegi KISZ-szervezet, valamint az isaszegi művelődési otthon ifjúsági klubja ünnepi összejövetelt tartottak, és megkoszorúzták a Tanács-háza falán elhelyezett, a lengyel légió hőseinek márvány emléktábláját. A koszorúzás 1974. január 13-án volt. Az Isaszegi Múzeum Baráti Köre január 16-án, értekezleten, ünnepélyes keretek közt emlékezett meg Wysoczki József halálának 100 éves évfordulójáról.

A Lengyel—Magyar Történelmi Vegyesbizottsággal az isaszegi múzeum felvette az összeköttetést. Dr. Szokolay Katalin titkár értesítése: a közeljövőben megtekintik az isaszegi múzeumi adattárat.

Adattári Közleményünk első számában közölt „Lengyelek az isaszegi csatában” című, Włodzimierz Mus tábornoknak, a lengyel—magyar történelem avatott kutatójának értékes tanulmányával kapcsolatban több elismerést és köszönetnyilvánítást kaptunk, melyeket ezúton is tisztelettel továbbítunk Varsóba.

Az Isaszegi Falumúzeum új nyitvatartási rendje: ünnep- és vasárnapokon 14 órától 17-ig. Hétköznapokon hétfő és péntek kivételével mindennap 14 órától 16 óráig. Adattári szolgálat pénteken 18—20 óráig. Előre bejelentés esetén a kívánt időpontban bármikor megtekinthető a múzeum.

Címünk továbbra is: 2117. Isaszeg, Madách Imre u. 15.

TARTALOM

Szülőföld-szülőfalu	5
Az isaszegi jobbágyok panasza a gödöllői főszolgabíróhoz	9
Isaszeg öregjeinek visszaemlékezései a csatáról	13
1. Felderítő honvéd egyes járőr	14
2. Honvédségi felderítő járőr	17
3. A honvédség isaszegi tréningkatonája	18
4. Harcok helyei Isaszegen 1849. április 6-án	20
5. Link Herman visszaemlékezései	32
6. Csata után a honvédség szanitécei jelentik	36
7. Kossuth előtt, Rózsa Sándor ellen	38
1849. Isaszegi csata	40
Honvédsírok az isaszegi erdőben	43
Hajóra fel, hős férfiak	44
Híreink	47

Megjelent 2000 példányban. Kézirat gyanánt.

Pest megyei Nyomda Vállalat, Vác, 74-414.

Felelős kiadó: Szathmáry Zoltán.

A szöveg szedését az Ifjúsági Nyomda készítette.

Szabadcsapat-beliek rajtaütése az osztrák tüzérekén